रुचिरा

कक्षा – 6, विषय – संस्कृत

प्रथमः पाठः

शब्दपरिचयः-१

श्रीमती प्रतिभा रोकड़े

परमाणु ऊर्जा केंद्रीय विद्यालय-3 तारापुर
प्रशिक्षित स्नातक शिक्षिका (हिन्दी / संस्कृत)

शब्दपरिचयः-१

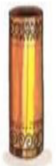

एषः कः?

एषः चषकः।

किम् एषः बृहत्?

न, एषः लघुः।

हिंदी अनुवाद

यह क्या है?
यह गिलास है।
क्या यह बड़ा?
नहीं, यह छोटा है।

सः कः?

सः सौचिकः।

सौचिकः किं करोति?

किं सः खेलति?

न, सः वस्त्रं सीव्यति।

हिंदी अनुवाद

वह कौन है ?
वह दर्जी है ।
दर्जी क्या करता है ?
क्या वह खेलता है ?
नहीं, वह कपड़े सिलता है ।

एतौ कौ?

एतौ शुनकौ स्त:।

किम् एतौ गर्जत:?

न, एतौ उच्चै: बुक्कत:।

हिंदी अनुवाद

ये दोनों कौन हैं?
ये दोनों कुत्ते हैं।
क्या ये दोनों गरजते हैं?
नहीं ये दोनों जोर से भौंकते हैं।

तौ कौ?

तौ बलीवर्दौ स्त:।

किं तौ धावत:?

न, तौ क्षेत्रं कर्षत:।

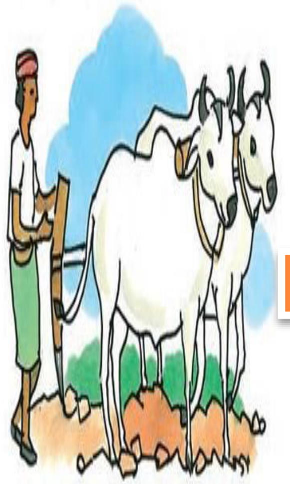

हिंदी अनुवाद

वे दोनों कौन हैं ?
वे दोनों बैल हैं ।
क्या वे दोनों दौड़ते हैं
नहीं वे दोनों खेत जोतते हैं।

एते के?

एते स्यूताः सन्ति।

किम् एते हरितवर्णाः?

नहि, एते नीलवर्णाः सन्ति।

हिंदी अनुवाद

ये सब क्या हैं।
ये सब थैलियाँ हैं।
क्या ये सब हरे रंग की हैं ?
नहीं ये सब नीले रंग की हैं।

ते के?

ते वृद्धाः सन्ति।

किं ते गायन्ति?

नहि ते हसन्ति।

हिंदी अनुवाद

वे सब कौन हैं ?
वे सब वृद्ध हैं।
क्या वे गा रहे हैं ?
नहीं वे हस रहे हैं।

शब्दार्थः

चषकः	–	गिलास	glass
बृहत्	–	बड़ा	large
सौचिकः	–	दर्जी	tailor
खेलति	–	खेलता है	play
सीव्यति	–	सिलाई करता है	sews
शुनकौ	–	दो कुत्ते	two dogs
गर्जतः	–	गरजते हैं	roar
उच्चैः	–	जोर से	loudly

एतौ	–	ये दोनों	these two
बुक्कतः	–	भौंकते हैं	bark
बलीवर्दौ	–	दो बैल	two oxen
धावतः	–	दौड़ते हैं	run
कर्षतः	–	जोतते हैं, जोत रहे हैं	plough
वृद्धाः	–	बूढ़े	old men
गायन्ति	–	गाते हैं, गायन करते हैं	sing
हसन्ति	–	हँसते हैं	laugh
स्यूताः	–	थैले	bags
हरितवर्णाः	–	हरे रंग के	of green colour
नीलवर्णाः	–	नीले रंग के	of blue clour

© NCERT not to be republished

अभ्यासः

1. (क) उच्चारणं कुरुत।

छात्रः	गजः	घटः
शिक्षकः	मकरः	दीपकः
मयूरः	बिडालः	अश्वः
शुकः	मूषकः	चन्द्रः
बालकः	चालकः	गायकः

(ख) चित्राणि दृष्ट्वा पदानि उच्चारयत।

कृषकः

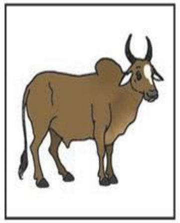
वृषभः

भल्लूकः

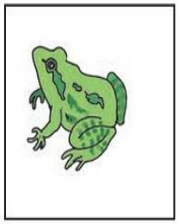
मण्डूकः

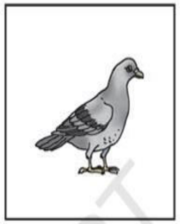
कपोतः

पर्यङ्कः

दूरभाषः

काकः

सौचिकः

© NCERT not to be republished

2. (क) वर्णसंयोजनेन पदं लिखत-

यथा-	च् + अ + ष् + अ + क् + अः	=	चषकः
	स् + औ + च् + इ + क् + अः	=	सौचिकः
	श् + उ + न् + अ + क् + औ	=	शुनकौ
	ध् + आ + व् + अ + त् + अः	=	धावतः
	व् + ऋ + द् + ध् + आः	=	वृद्धाः
	ग् + आ + य् + अ + न् + त् + इ	=	गायन्ति

(ख) पदानां वर्णविच्छेदं प्रदर्शयत-

यथा-	लघुः	=	ल् + अ + घ् + उः (ल, घुः)	
	सीव्यति	=	स् + ई + व् + य् + अ + त् + इ	सी व्य ति
	वर्णाः	=	व् + अ + र् + ण् + आः	व र्णाः
	कुक्कुरौ	=	क् + उ + क् + क् + उ + र् + औ	कु क्कु रौ
	मयूराः	=	म् +अ +य् +ऊ+ र्+ आः	म यू राः
	बालकाः	=	ब् +आ +ल् +अ +क् +आः	बा ल काः

3. उदाहरणं दृष्ट्वा रिक्तस्थानानि पूरयत–

यथा–

चषक:	चषकौ	चषका:
बलीवर्दः	बलीवर्दौ	बलीवर्दाः
शुनक:	शुनकौ	शुनकाः
मृगः	मृगौ	मृगा:
सौचिकः	सौचिकौ	सौचिकाः
मयूर:	मयूरौ	मयूराः

4. चित्राणि दृष्ट्वा संस्कृतपदानि लिखत–

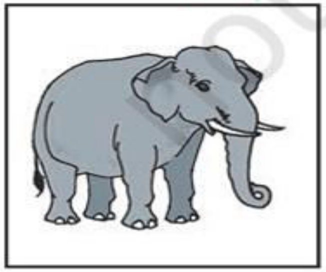

गजः

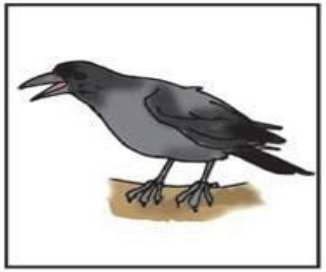

काकः

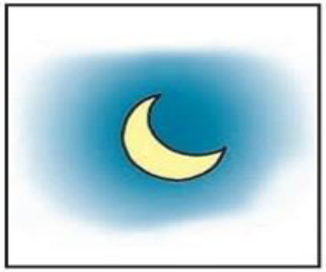

चन्द्रः

तालः

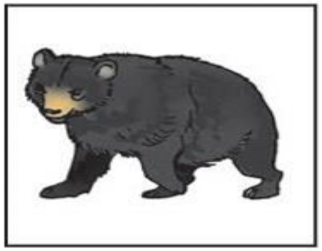

भल्लुकः

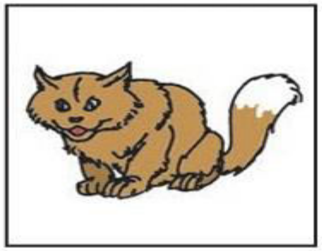

विडालः

5. चित्रं दृष्ट्वा उत्तरं लिखत–

यथा– बालकः किं करोति?
बालकः पठति।

अश्वौ किं कुरुतः?

अश्वौ धावतः ।

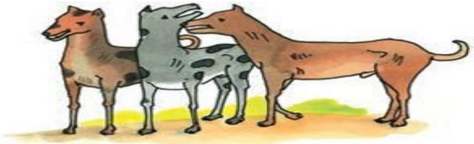

कुक्कुराः किं कुर्वन्ति?

कुक्कुराः बुक्कन्ति ।

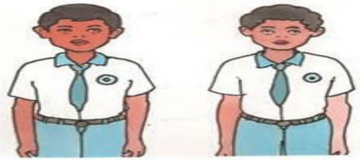

छात्रौ किं कुरुतः?

छात्रौ तिष्ठतः ।

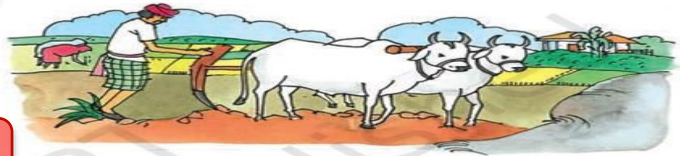

कृषकः किं करोति?

कृषकः क्षेत्रं कर्षति ।

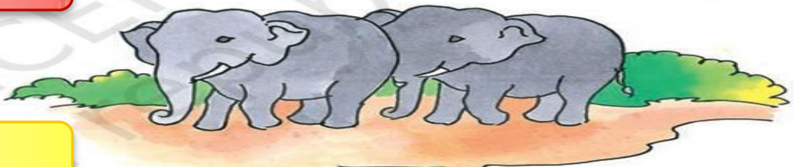

गजौ किं कुरुतः?

गजौ चलतः ।

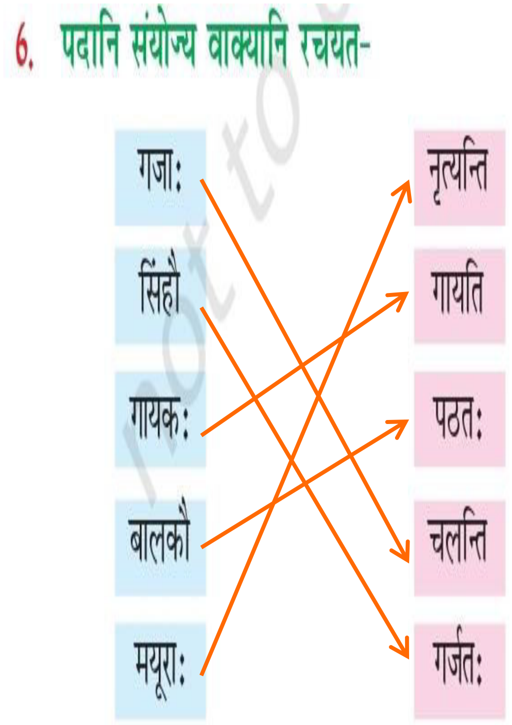

गजाः चलन्ति ।
सिंहौ गर्जतः ।
गायकः गायति ।
बालकौ पठतः ।
मयूराः नृत्यन्ति ।

7. मञ्जूषातः पदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

नृत्यन्ति	गर्जतः	धावति	चलतः	फलन्ति	खादति

(क) मयूराः नृत्यन्ति ।

(ख) गजौ चलतः ।

(ग) वृक्षाः फलन्ति ।

(घ) सिंहौ गर्जतः ।

(ङ) वानरः खादति ।

(च) अश्वः धावति ।

8. सः, तौ, ते इत्येतेभ्यः उचितं सर्वनामपदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

यथा- अश्वः धावति – सः धावति।

(क) गजाः चलन्ति। – ते चलन्ति।

(ख) छात्रौ पठतः। – तौ पठतः।

(ग) वानराः क्रीडन्ति। – ते क्रीडन्ति।

(घ) गायकः गायति। – सः गायति।

(ङ) मयूराः नृत्यन्ति। – ते नृत्यन्ति।

NCERT not to be republished

ध्यातव्यम्

(क) संस्कृते त्रीणि लिङ्गानि भवन्ति– पुँल्लिङ्गं, स्त्रीलिङ्गं, नपुंसकलिङ्गञ्च।

(ख) संस्कृते त्रयः पुरुषाः भवन्ति– प्रथमपुरुषः, मध्यमपुरुषः, उत्तमपुरुषश्च।

(ग) संस्कृते त्रीणि वचनानि भवन्ति– एकवचनं, द्विवचनं, बहुवचनञ्च।

धन्यवाद